

Лопатська Н. М., к.і.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ В ІСТОРІЇ ДЕРМАНСЬКОГО МОНАСТІРЯ

Мелетій Смотрицький – історична постать, відома не лише в історії Дерманського монастиря, а на Україні в цілому. Полоцький архієпископ М. Смотрицького (поч.1577 р. – 27.12.1633 р.) перебував на посаді настоятеля обителі з 1627 по 1633 рр. [1, с. 206]. У 20-х роках XVII ст. він став одним із найвпливовіших діячів серед православних ієрархів так званого Теофанового свячення.

У 1627 р. М. Смотрицький вимушено перейшов під опікунство князя О. Заславського, який передав йому Дерманський монастир. У липні того ж року він тасмно перейшов на сторону унійної церкви, а у 1629 р. уже фігурує як архімандрит Дерманського монастиря. Відомий твір М. Смотрицького “Протестація”, в якому описані події Київського собору 1628 р. Очевидно, що М. Смотрицький, непересічна релігійна постать в історії Волині XVII ст., пройшов складний шлях становлення як особистість.

У 1627 р. перейшов, як вже згадувалося, під покровительство князя О. Заславського. В той час архієпископ звертався до останнього з проханням дозволити йому посісти вакантне місце настоятеля у Дерманському монастирі. Випадково чи закономірно потрапив М. Смотрицький на посаду дерманського настоятеля, але на той час духовний осередок вирізнявся своєю стійкістю і вірністю православної вірі. Можна припустити, що саме тому М. Смотрицький прагнув перебувати у православному оточенні на території українських земель. Але незрозумілим залишилося наступне. Адже князь О. Заславський погодився надати Дерманську архімандрію за умови, що М. Смотрицький прийме унію і наведе до неї ченців монастиря. Останній погодився на такі умови: „і переконав Рутський князя Олександра Заславського, щоб тільки тоді дати Смотрицькому Дерманську архімандрію, коли цей покине схизму та приложить рук до католицького З'єднання. Тільки Рутський від'їхав, сам Смотрицький заїжджає до Дубна просити в князя згаданої архімандрії ... одержавши від князя Заславського архімандрію в Дермані, Смотрицький там поселяється і відтепер аж до своєї смерті, отже понад 6 років (1627-1633), Дермань стає осередком його діяльності” [1, с. 204-206].

Перебуваючи у Дермані, новий настоятель майже повністю відійшов від громадського життя, віддавши свої зусилля монастирській справі. За час його управління бібліотечні фонди обителі поповнилися чималою кількістю цінних видань, рукописів. Зовнішній вигляд Дерманського монастиря змінився на краще: замість дерев'яних споруд були зведені нові

кам'яні. Обитель поповнилися цінними іконами, атрибутами для вітваря, одягом для відправлення служб. Але найгіршим стало те, що настоятель дотримувався вказівки князя, яка передбачала накладання штрафу на дерманців, якщо ті звертатимуться у релігійних потребах до православних священників. Деякі вчинки М. Смотрицького засвідчують його хитку позицію. Питання обговорювалося на Київському Соборі 1628 р., скликаному з благословення київського митрополита Іова Борецького, з метою збереження та утвердження істин та правил православної віри. На Соборі (тут перебували ігумен Почаївського монастиря отець Іов та протоіерей Корецького монастиря Лаврендій Тустановський) було засуджено та піддано анафемі полоцького архієпископа М. Смотрицького за його неправославний твір „Апологію”, Собор „змусив його публічно зректися поглядів, викладених у цій книзі” [2, с. 68]. Саме після цих подій М. Смотрицький відкрито оголосив про свій перехід на унійні засади.

Отже, на початковому етапі здійснення управління Дерманським монастирем М. Смотрицький не мав на меті наvertати до унії його ченців, хоча і уклав із князем О. Заславським угоду, що засвідчувала такі наміри. По-іншому архімандрит ставився до селян-підданих, які належали до цієї обители. В умовах гострої політичної, соціальної та релігійної ситуації на Волині періоду кінця XVI – першої половини XVII ст. важко було контролювати всі сфери суспільного життя, утримувати владу на місцях. Саме з цією метою широко видавалися урядові рішення та вказівки у вигляді універсалів, які стали певним елементом адміністративного впливу та тиску на дерманських підданих. Від 20 січня 1628 р. видано універсал князя Олександра Заславського підданим Дерманського монастиря. Селяни-піддані в період загострення релігійної ситуації постійно висловлювали своє невдоволення в зв'язку з тим, що обитель у Дермані намагаються перетворити на неправославний осередок.

В монастир з 1620-х рр. активно направляли ченців, священників, управителів, які були прихильниками унійного з'єднання. Піддані з Дерманя та навколишніх сіл перестали звертатися у своїх духовних потребах до даного осередку: відмовлялися ходити до церкви Святої Трійці, обряд хрещення дітей здійснювали в інших маєтках. З огляду на такі події універсал князя О. Заславського передбачав покарання селян, які й надалі не справляли своїх духовних потреб у Дерманському монастирі. За такий вияв непокори передбачався штраф у сумі ста коп литовських грошей, який стягувався із селян. В окремих випадках їх вивозили до Дубна, де на них чекали фізичні розправи у вигляді кайдан та тортур: „... така провина каралася: перш за все, на монастир потрібно було дати сто коп литовських грошей, а самого винуватця направляли до Дубна, де брали у кайдани” [3, с. 254]. По-перше, такі дії свідчать про абсолютний контроль над селянами, які належали до княжого монастиря саме у період

архімандритства М. Смотрицького; по-друге, – стає зрозуміло, що і настоятель цілковито залежав від сформованої системи патронату та повноважень останнього. Саме ж монастирське життя М. Смотрицького у дерманській релігійній установі відзначалось суворістю та аскетизмом. Архімандрит мав досить простий одяг, завжди носив на своєму тілі волосяницю. Піст, недосипання, молитви, невтомна праця – ось характерні риси життя Мелетія Смотрицького.

Вже з серпня 1633 р. здоров'я управителя Дерманської обителі надто погіршилось. В зв'язку з тим, що хвороба прогресувала і виникла потреба ефективного лікування його направили у шпиталь до м. Острога. Однак на покращення здоров'я годі було чекати, тому ще в гіршому стані М. Смотрицького повернули у Дермань. Відчуваючи наближення смерті, архієпископ віддав останні розпорядження. Управління Дерманським монастирем він доручив архімандриту Дубенського монастиря Кассіану Саковичу.

Отже, для православних у цей час Свято-Троїцький монастир не повернули. Незадовго до смерті у листі до Ганни-Алоїзи Ходкевич М. Смотрицький наполегливо просив зробити все, щоб монастир і приписані до нього села знаходилися і надалі у руках уніатів. 27 грудня 1633 р. архієпископ, зачинившись у келії, помер. Сталося це на 61-му році його життя [4, р. xvi].

Отже, М. Смотрицький, обіймаючи посаду архімандрита, відіграв важливу роль в управлінні Дерманського монастиря. Острозький літописець згадує про цю історичну постать наступними словами: „1629 року Мелетій Смотрицький, архієпископ полоцький, будучи православний, для архімандритства Дерманського монастиря отступив восточниа церкви і стався хульником на церков восточную святую. Потом тую свою ересь і письмо проклинав і палив і топтав у монастирі Печерськом при Службі Божій і при соборі. Потом паки солгав Духу Святому, і бисть хульник на святую церков і на патриархи, а хвальца папіжський, кламца на святих Божіих. І умре в таком зломудрії своїм” [5, с. 214]. Отже, із зацитованого можна зробити висновок, що М. Смотрицький займав хитку і нестійку позицію, вагаючись між православ'ям та унією.

1. Соловій М. Мелетій Смотрицький як письменник / М. Соловій. – Рим – Торонто, 1977. 2. Пам'ятки. Архів Української церкви. Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / Упор. Довбищенко М. В. – Вип. 1. – К., 2001. – Т. 3. 3. Фотинский О. Материалы для истории Дерманского монастыря / О. Фотинский // Волинский историко-археологический сборник. – Житомир, 1900. – Кн. 2. 4. Harvard library of early Ukrainian literature: Texts. Collected Works of Meletij Smotryc'kyj. – Harvard University, 1987. – Vol.1. 5. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.